

6. Давыдов Н. Методика переложений інструментальних произведений для баяна / Н. Давыдов. – М. : Музыка, 1982. – 173с.
7. Дутчак В. Аранжування для бандури: навч.-метод. посіб. [для студ. спец. “Музичне виховання” та “Музичне мистецтво”] / В. Дутчак. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 89 с.
8. Дутчак В. До джерел становлення професійного репертуару для бандури / В. Дутчак // Творчість композиторів України для народних інструментів : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – Дрогобич : Посвіт, 2006. – С. 33–40.
9. Єргієв І. Д. Мистецтво українського “модерн-акордеону” у світовому процесі / І. Д. Єргієв // Музичне виконавство. Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. – К., 2004. – Вип. 40, кн. 10. – С. 150–161.
10. Имханицкий М. История исполнительства на русских народных инструментах: учеб. пособ. для муз. вузов и училищ / М. Имханицкий. – М. : РАМ им. Гнесиных, 2002. – 351 с.
11. Корчинський М. Академічне сопілкарство – предмет мистецтва і науки / М. Корчинський // Академічне народно-інструментальне мистецтво України ХХ–ХХІ століть : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – К., 2003. – С. 15–19.
12. Морозевич Н. Бандурне мистецтво як культурне надбання сучасності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 “Музичне мистецтво” / Н. Морозевич. – Одеса, 2003. – 16 с.
13. Незовибатько О. Українські цимбали / О. Незовибатько. – К. : Музична Україна, 1976. – 56 с.
14. Олексієнко О. В. Творчість Миколи Дремлюги і процес становлення бандурного репертуару : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 “Музичне мистецтво” / О. В. Олексієнко. – К., 2003. – 16 с.
15. Пасічняк Л. Творчість Астора П’яццолли в сучасному академічному баянно-акордеонному ансамблевому мистецтві України / Л. Пасічняк // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – Вип. VI. – С. 141–148.
16. Пасічняк Л. Творчість українських композиторів для сучасних академічних народно-інструментальних ансамблів / Л. Пасічняк // Творчість композиторів України для народних інструментів : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – Дрогобич : Посвіт, 2006. – С. 76–89.
17. Пасічняк Л. Перекладення (аранжування) як складова сучасного репертуару академічних народно-інструментальних ансамблів України / Л. Пасічняк // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – Вип. VII. – С. 190–198.
18. Скляр І. Подарунок сопілкарям: практичний посібник / І. Скляр. – К. : Мистецтво, 1968. – 58 с.

В статтє рассматриваются особенности формирования репертуарных тенденций академических народно-инструментальных ансамблей Украины, анализируются основные этапы становления репертуара, определено главные жанры ансамблевого репертуара.

Ключевые слова: академизация, академический народно-инструментальный ансамбль, педагогический и концертный репертуар, переложения, обработка, соната, “новая музыка”, эстрадно-джазовая музыка.

In the article was considering of features of forming the tendencies of repertoire the academic folk instrumental ensemble in Ukraine, defines the main stages of the formation of the repertoire, most important genre of the repertoire of ensemble.

Key words: academization, academic folk instrumental ensemble, pedagogic and concerto repertoire, translation genre, folk genre, sonata, “new music”, variety-jazz music.

УДК 786.8 : 781.2

ББК 85.310.5

Андрій Сташевський

ЗВУКОВА ДИНАМІКА ТА ЇЇ ВЛАСТИВОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАСОБІВ ВИРАЗНОСТІ СУЧАСНОГО КОНЦЕРТНОГО БАЯНА

У статті розглядається звукова динаміка баяна як один із музично-інструментальних засобів. Досліджуються особливості звукоутворення, висвітлюються гучнісні характеристики інструмента, виявляються його звуково-динамічні властивості.

Ключові слова: динаміка, звукоутворення, інструментальні засоби виразності, гучність, звуково-динамічні властивості, філірування.

Одним із найважливіших компонентів структури виразних можливостей будь-якого музичного інструмента (тобто його інструментальних засобів), що входить і в інші групи системи засобів музичної виразності (насамперед, композиторські та виконавські), є динаміка. Якщо говорити точніше, то в цьому контексті мова мусить іти про гучність або динаміку гучності, оскільки власне “динаміка” є досить абстрагованим поняттям, що означає темп (або швидкість) змін у напрямку від меншого до більшого та використовується в різноманітних проявах. Наприклад, у сучасній музикознавчій науці існують такі висловлення, як динаміка драматургії, динаміка фактури, артикуляційна динаміка та ін. Звукова динаміка, тобто динаміка зміни гучності, а з нею й характеру звуку, є найважливішим засобом у вирішенні художніх завдань музиканта-інтерпретатора. А динамічні властивості інструмента виступають базовою основою до спроможності вирішення цих завдань.

Одним із найяскравіших з точки зору звуково-динамічних можливостей у родині акустичних інструментів є сучасний концертний баян. Його достоїнства підтверджені широченною художньою практикою як плідною композиторською творчістю, так і високою майстерністю виконавського мистецтва. Питанню звукової динаміки як засобу виразності в баянному мистецтві музикознавцями приділялася увага в основному у виконавському аспекті (роботи І.Алексеева, Ю.Акімова, М.Давидова, П.Гвоздева та ін.) і меншою мірою в інших аспектах, зокрема з точки зору художньо-виразного потенціалу інструмента.

Метою роботи є розгляд звуково-динамічних особливостей концертного баяна. Для її досягнення поставлено такі завдання: розглянути специфіку звукоутворення на баяні; охарактеризувати гучнісні можливості інструмента; наголосити на основних звуково-динамічних властивостях баяна.

Проаналізуємо сам принцип звукоутворення на баяні. Як відомо, витоком звуку баяна є сталевий язичок, закріплений на голосовій планці. Під тиском повітряного струменя, що приводить до його коливання, лунає звук [1, с.125]. Окремо, поза інструментом, язичок видає слабкий і маловиразний за тембром звук. Знаходячись усередині інструмента, язички (голоси) розташовуються на голосових планках у резонаторних камерах. Ясний гучний звук з'являється завдяки передачі енергії коливання язичків корпусу інструмента та резонуванню значно більшого об'єму повітря.

Виразність баянного звуку залежить від двох чинників. Перший з них акумулює конструктивні, тобто механічні особливості (наприклад: якість металу, точність виготовлення язичків, якість компресії і т. ін.), інший – власне ігровий, і характеризується майстерністю міхування виконавця (тобто рівнем активності подачі повітряного струменя).

Висота звуків залежить від довжини язичка, тобто більш короткі язички відповідають високим звукам, більш довгі – низьким. Вид металу, що використовується для виготовлення язичків і голосових планок, також впливає на якість баянного звучання. Інструменти широкого призначення зазвичай мають так звані “кускові” голосові планки, виготовлені з дюралюмінію. Концертні інструменти, особливо ті, котрі виготовляються на замовлення, містять переважно суцільні планки з міді, що сприяє утворенню соковитого красивого звучання.

Як уже говорилося, коливання язичків породжують звукові хвилі, котрі вдаряються всередині баяна об стінки його корпусу та провокують зворотні коливання. Звукові хвилі поширюються в усі сторони однаково та діють за законом відбиття й переломлення. Це підтверджено дослідниками шляхом одержання аудіоспектрограм баянного звучання [2, с.24–25].

Звукові хвилі розповсюджуються крізь зовнішні кришки інструмента. У цьому разі виконавець має можливість спрямовувати звуковий потік, хоч і дещо обмежено, у необхідному (залежно від акустичних умов) напрямі розворотом корпусу інструмента, а також впливати на співвідношення гучності клавіатур.

Динамічні властивості баяна, як і будь-якого іншого акустичного інструмента, безпосередньо пов'язані з гучнісними характеристиками. Гучність баянного звучання залежить в основному від амплітуди коливання язичків. “Чим міцніше тиск повітряного струменя, тим гучніше звук, і навпаки” [3, с.5].

До розглянутих вище чинників, що впливають на формування особливого баянного звучання, слід додати й такий, як ефект змішання звукових коливань усередині та зовні інструмента, а також формування з голосової деки та корпусу єдиної акустичної (резонуючої) системи.

Таким чином, окрім специфічного тембрального забарвлення, звучання баяна є достатньо гучним. Серед акустичних інструментів його гучність поступається лише мідним духовим і роялю, перевершуючи практично всі струнні інструменти.

Однак за деякими дослідженнями у звучанні баяна, окрім резонуючого, виявляється й поглинаючий ефект, що значно впливає на обмеженість його гучності. Так, стандартний чотириголосний інструмент має верхню межу гучності на рівні 32 децибели [2, с.26]. В.Шаров виявляє декілька причин наявності такого ефекту. Серед них – існування амплітудної межі коливання металевих язичків, після якої, не зважаючи на подальше нагнітання повітря до камер, посилення гучності не відбувається [там само]. Інша причина – необхідність використання в конструкції інструмента певних матеріалів, що мають власні фізико-акустичні властивості. Так, звукова хвиля, перетинаючись з м'якими матеріалами (поролон і лайка клапанів, папір і тканина борін міха) утрачає певну частину своєї енергії. Інша частина з утраченої звукової енергії поглинається корпусом, камерами й декою внаслідок відсутності ідеальних резонуючих властивостей.

Окремою вадою баянного звучання є нерівномірність звучання голосів у різних регістрах діапазону. Хоча сучасні виробники (особливо дорогих якісних моделей) досягли мінімального коефіцієнта цієї нерівномірності, усе ж таки слід наголосити на її існуванні як природної характерної риси звучання баяна. Це пов'язано, по-перше, з наявністю різного розміру металевих язичків відповідно до звуковисотного еквівалента. Так, низькі (басові) голоси значно перевищують у гучності голоси середнього регістру правої клавіатури, саме тому вони розташовуються всередині міха, де віддача їх звукової хвилі зменшується.

Гучність баяна зумовлена ще й такими чинниками, як тембр і висота. Експерименти свідчать, що залежно від динаміки тембральне забарвлення змінюється. Так, наприклад, звук “а” першої октави на “піано” є м'яким, теплим та округлим, а його спектр складається із семи гармонік із пропуском другої й шостої гармонік. На “форте” він втрачає ці якості, його забарвлення знаходить гостроту звучання, з'являється друга гармоніка та збільшуються амплітуди високих гармонік [2, с.28]. Зменшуючи динаміку звуку, повертаються попередні якості. Отже, динаміка баяна, за рахунок нерівномірності характеристик гучності інструмента, спроможна впливати на його тембральні якості.

Звучання баяна також залежить і від акустики приміщень. Так, акустика великих концертних залів негативно впливає на ясність звучання тембрової палітри, тобто темброве різноманіття, що закладене в його звуковому ресурсі, нівелюється та збіднюється. Саме тому концертна практика баяністів зосереджена здебільшого в камерних залах. Однак останнім часом ця проблема знаходить усе більше спроб її вирішення. Посилення гучності баянного звучання без втрати природного тембрового забарвлення (а може, і навпаки – з подальшим його розкриттям) усе частіше вирішується за допомогою сучасної високоякісної звукопідсилюючої апаратури.

У цьому аспекті новаційними виглядають ідеї В.П.Шарова, який розробив концепцію розширення художніх можливостей язичкового баяна в його електронній модифікації¹ [2]. У своєму дослідженні автор доводить художню цінність цього інструмента для концертної виконавської практики, яка проявляється в таких критеріях: можливість пристосовувати звучання інструмента до будь-яких акустичних умов; регулювання динамічних співвідношень звукорядів клавіатур; багатство тембрового ресурсу; збереження природного баянного нюансування; можливість застосування педального ефекту та ін.

Але ідеї В.Шарова поки що залишаються на рівні експериментального одиничного варіанта та впровадження в широку концертну практику ще не знайшли, тому в нашій роботі аспект гучності й динаміки баяна більш розглядається на рівні його типового акустичного інваріанта.

Деякі аспекти звукової динаміки баяна (специфіка та якості формування звуку, гучність та її межі) були розглянуті вище. Тому розглянемо далі динаміку баяна як *звуковий процес зміни гучності*, що є найважливішим фактором у системі виконавських засобів, оскільки там вона найчастіше виступає на передній план у структурі макро- та мікроінтонування художнього змісту.

¹ Мова йде не про всім відомий у побутовій музичній практиці електробаян, а про електронне збагачення звичайного акустичного інструмента.

Філірування звуку (виразне вимовлення) на баяні пов'язано, насамперед, з динамікою. “Динаміка всередині фрази може бути настільки тонкою та змінюватися в таких малих межах, що позначення її будь-яким нюансом не завжди є можливим” [4, с.90].

Порівнюючи динамічні можливості баяна з іншими інструментами, можна дійти висновку, що його динамічна гнучкість найбільш наближена до скрипкової. М.А.Давидов зазначає, що баян наближається до скрипки, поступаючись їй насиченістю обертонами й соковитістю звуку, але більше гармонічними й поліфонічними можливостями [5, с.23]. Динамічна гнучкість баяна, пластика та спроможність найтоншого філірування звуку стали головною характерною рисою його звуковиразного потенціалу. Саме можливість філірування сприяє поглибленню виразності звукового висловлення на баяні. Про цю рису як про найважливішу в структурі виконавського відображення художнього твору висловлювалися відомі методисти й діячі баянного мистецтва минулих років і сучасності. Так, П.Гвоздев зазначає: “Соковитий співучий звук, сила, барвистість поєднуються в цьому інструменті з динамічною гнучкістю та можливістю найтоншого філірування” [6, с.12]. Філіруванню відводиться важливе місце й в інших працях відомих теоретиків і практиків баянно-акордеонного мистецтва, зокрема, у роботах І.Алексеева, М.Давида, Ф.Ліпса та ін.

Практично всі автори висловлюють думку, що саме можливість найтонших динамічних проявів і нюансувань зумовлює значну інтонаційну виразність баяна, що можна розглядати як найважливіший інструментальний засіб виразності.

Говорячи про динамічні властивості баяна, крім уже згаданої найважливішої риси, якою є звукове філірування, слід сказати й про значну загальну звукову амплітуду цього інструмента. Звукові межі баяна досить широкі: від найтоншого піанісимо, яке найкраще проявляється при використанні одноголосних регістрів (фагот, кларнет, концертину), і до наймогутнішого фортисимо, наприклад, у багатоголосному тутійному акордовому викладенні. Така амплітуда динаміки баяна виявляється ширшою, ніж у деяких інших інструментів (наприклад, струнних або дерев'яних духових), і справедливо порівнюється з рояльною.

Отже, звуково-динамічні властивості сучасного концертного баяна, серед яких, насамперед, є спроможність найтоншого філірування, глибока інтонаційна виразність, широченна гучнісно-звукова амплітуда, складають основну домінанту його інструментальних засобів виразності та є запорукою щодо виконавського відтворення художнього змісту музичного твору. Дана розвідка не претендує на докорінне вивчення всіх аспектів звукового поля цього інструмента, а лише окреслює деякі напрями можливих подальших пошуків у музикознавчих дослідженнях системи засобів музичної виразності, зокрема інструментальних.

1. Музыкальный энциклопедический словарь / [под ред. Г. В. Келдыш]. – М. : Сов. энциклопедия, 1991. – 672 с.
2. Шаров В. П. Расширение музыкально-выразительных возможностей баяна в его электронной модификации : дисс. ... канд. искусств. / В. П. Шаров. – К., 1992. – 138 с.
3. Новожилов В. Баян / В. Новожилов. – М. : Музыка, 1988. – 63 с.
4. Акимов Ю. Т. Фразировка баяниста / Ю. Т. Акимов // Баян и баянисты. – М. : Сов. композитор, 1974. – Вып. 2. – С. 69–101.
5. Давыдов Н. Теоретические основы формирования исполнительского мастерства баяниста (аккордеониста) / Н. Давыдов. – К. : НМАУ им. П. И. Чайковского, 2006. – 308 с.
6. Гвоздев П. А. Принципы образования звука на баяне / П. А. Гвоздев // Баян и баянисты. – М. : Сов. композитор, 1970. – С. 12–23.

В статье рассматривается звуковая динамика баяна в качестве одного из музыкально-инструментальных средств. Исследуются особенности создания звука, освещаются громкостные характеристики инструмента, его звуково-динамические свойства.

Ключевые слова: динамика, звукосоздание, инструментальные средства выразительности, громкость, звуково-динамические свойства, филировка.

In the article the sound dynamics of bayan is examined in quality one of tools. The features of sound appearance are explored, volume descriptions of instrument are examined, his sound-dynamic properties appear.

Key words: dynamics, sound appearance, tools of expressiveness, volume, sound-dynamic properties.